

10. HAFTA

TUR181

TÜRK DİLİ I

KBUZEM

Karabük Üniversitesi

Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi

Konu Başlıkları

1. Şekil Bilgisi

1. Kök

2. Ek

Temel Kavramlar

Bu bölümde; şekil bilgisi içerisinde kök ve ek bilgisine değinilecektir.

Şekil Bilgisi

Sözcüklerin köklerini, eklerini ve bunların türlerini, bileşme yollarını, sözcüğün türeme ve çekim özelliklerini inceleyen dil bilim dalına **şekil bilgisi** denir.

Türkçe yapı bakımından eklemeli (bitişken) diller grubuna girer. Kök değişmez. Genellikle tek hecelidir ve fiil köküdür. Bu değişmez köke birtakım ekler getirilerek yeni biçimler ve anlamlar elde edilir. Yani kök değişmez kısım, ek ise görevli kısımdır. Türkçenin ekler sistemi çok düzenlidir. Sözcüğün köküne önce yapım sonra çekim eki getirilir. Buna göre Türkçede şöyle bir yapı özelliği vardır:

KÖK + YAPIM EKİ + (yardımcı ses) + ÇEKİM EKİ (söz-len-i-yor)

NOT 1 : Yardımcı ses sadece gerekli durumlarda kullanılmaktadır.

NOT 2: Nadiren bu yapının dışına çıkıldığı görülür: “ Anne-m-siz” Bu kelimedede anne köküne önce sahiplik eki olan iyelik çekim eki arkasından yapım eki getirilmiştir.

NOT 3: Bir sözcüğe birden fazla yapım ve çekim eki getirilebilir.

NOT 4: Sözcüğün yapım eki almış haline “gövde” adı verilir. Gövde durumundaki sözcükler anlam ya da tür bakımından değişikliğe uğradığı için “türemiş” sözcüklerdir.

Kök

Kelimenin anlam taşıyan en küçük parçasıdır. Kelimenin başında bulunan sabit unsurdur ve hem tek başına hem de eklerle kullanılabilir. Kökler parçalanamazlar, parçalandıklarında anlamsız birlikler oluşur. Kelime kökleri tek şekillidir, türetme ve çekim esnasında değişime uğramazlar. Türkçe kelimelerde kökler, genellikle tek hecelidir ancak zaman içinde asıl kök anlamını kaybederek ekiyle birlikte kalıplaştığı köklere de rastlanır. Kelime yapıları incelenirken kök ile gövde arasındaki anlam birliği göz önünde bulundurulmalıdır.

Kökler, isim ve fiil kökleri olmak üzere ikiye ayrılır.

İsim kökleri: Anlam ve yapı olarak tamamlanmış, bağımsız şekillerdir.

Ev, ağaç, güzel, aşk...

Fiil Kökleri : Fiil kökleri tamamlanmamış, eksik yapılardır.

Say-, ver-, git-, kal-...

NOT: Bazı sözcüklerin köklerinin isim mi fiil mi olduğu kullanıldığı yere göre belli olur. Bu tür köklere **ortak kök** adı verilir. Bu kökler sesteş sözcüklerden oluşur.

- Ör: Dünya yeni bir savaşa hazırlanıyor.(savaş-isim)
Bu iki ülke yılladır savaşıyor. (savaş-isim)
- Ellerindeki, mavi bir boyaydı. (boya ↔ isim)
Duvarlar maviye boyandı. (boyamak ↔ fiil)
- İş için ailesiyle İstanbul'a göçtü. (göçmek ↔ fiil)
Ülkemizin en temel sorunlarından biri de göçtür. (göç ↔ isim)

UYGULAMA

Aşağıdaki sözcüklerin köklerini bularak kökünün türü bakımından isim mi fiil mi olduğunu belirtiniz.

Başarı

Sevgili

Utangaç

Görgüsüz

Boyacı

Birim

Gelinlik

Yüzücü

Yanlışlık

Sürünge

Işık

Bağımlı

Oynayan

Fısıltı

Ek

Ekler, sözcüklerin kök ya da gövdelerine eklenerek onların anlamını, yapısını değiştiren ya da sözcüklerin cümlede görev almasını sağlayan yapılardır.

Eklerin Özellikleri

- Ses yapısı bakımından köklere uyum sağladıkları için çok şekilli özellik gösterebilirler: kaplık, bilek-lik, görgüsüz-lük, bol-luk
- Üst üste gelerek zamanla kaynaşıp birleşen ekler bulunmaktadır. Bunlara kalıplaşmış ek veya birleşik ek adı verilir: kaz-ıntı, gör-üntü...

Ekler, çekim ve yapım ekleri olarak ikiye ayrılırlar:

Kök ve gövdelere getirildiğinde yeni anlamda sözcükler türeten dil birliklerine **yapım ekleri** denir. Yapım ekleri, kök ve gövdelere bağlanırken çekim eklerinden önce gelirler.

Kök ve gövdelere getirildiklerinde kelimenin anlamını değiştirmeyen ancak eklendikleri sözcüğü, cümlede diğer kelimelere bağlayıp cümleye anlam veren unsurlara **çekim ekleri** denir. Çekim ekleri de kendi içinde ikiye ayrılır:

İsim Çekim Ekleri: İsim kök ve gövdelerine getirilirler: Çokluk eki, iyelik ekleri, hâl (durum) ekleri ve soru ekleri bu kategoridedir.

Fiil Çekim Ekleri: Fiil kök ve gövdelerine getirilen eklerdir: Şekil ve zaman ekleri, şahıs ekleri, soru eki ve fiilimsi ekleri olmak üzere dört gruptadır.

Yapım eki veya ekleri olarak genişlemiş olan köklere ise **gövde** denir. Gövdeler, türemiş kelimelerdir. İsim ve fiil gövdeleri olarak ikiye ayrılırlar. Yapım ekleri üst üste

gelebildiği için, bir gövdede birden çok yapım eki bulunabilir, bu durumda gövde son yapım ekinin türüne göre isimlendirilir.

Türkçe bir kelimede yan yana gelmeyen sesleri birleştirmek için kullanılan türeme seslere **yardımcı ses** denir. Bu sesler, kök ve gövdeleri yapım ve çekim eklerine bağlama görevindedirler. Tek başlarına anlamları yoktur. Türkçede kullanılan yardımcı sesler şunlardır:

y: Ünlü çatışmasını engeller, bu özelliği ile koruyucu ünsüz olarak adlandırılır. İki ünlü arasına girer: araba-y-ı, almalı-y-ım ...

n: Zamirleri çekim eklerine bağlarken kullanıldığı için zamir n'si de denilen bu ses, iyelik üçüncü şahıs ekleri ile hâl eklerinden sonra getirilir: babası-n-a, defteri-n-de ...

ı, i, u, ü: bil-i-yor, kaç-ı-k, baş-ı-m ... (-yor ekinin önünde daralma da meydana gelebilir. Bunu yardımcı sesle karıştırmamak gerekir. Bekli-yor, bekle- eyleminden daralmıştır.

Uyarı: “s” ve “ş” sesleri eklere dahil olduğundan yardımcı ses değildir. anne-si, yedi-şer ... (hep eklere dahildir)
“a, e, o, ö” ise yardımcı ses olarak kullanılmaz.

Kaynakça

- Editör Ceyhun Vedat Uygur, Üniversiteler İçin Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2007.
- İsmail Doğan, Türk Dili, Akademi Yayınevi, 2. Baskı, Rize, 1999.
- Zeynep Korkmaz, Ahmet B. Ercilosun, Tuncer Gülensoy, İsmail Parlatır, Hamza Zülfikar, Necat Birinci, Türk Dili ve Kompozisyon, Ekin Kitabevi, Ankara, 2005.